

Research article

Historical Analysis of Achievements and Failures of Hamed Karzai Government (2001-2014)

Mozaffar Mazhar ^(a), Morteza Dehghannejad ^{(b)*}, Abolhassan Fayyaz Anush ^(c)

- a) PhD Candidate in Islamic Iranian History, Department of History, University of Isfahan, Isfahan, Iran. (mozaffar2.mazhar@gmail.com)
 b) Professor, Department of History, University of Isfahan, Isfahan, Iran.
 c) Associate Professor, Department of History, University of Isfahan, Isfahan, Iran. (amir.anush2016@gmail.com)

Keywords

Modernization,
Inefficiency, State,
Hamid Karzai,
Afghanistan

Citation

Mazhar, M.,
Dehghannejad, M., &
Fayyaz Anush, A. (2025).
Historical Analysis of
Achievements and Failures
of Hamed Karzai
Government (2001-2014).
*Journal of Greater
Khorasan*, 16(59), 43-60.

Use your device to scan
and read articles online

Abstract

The present study aims to explain the factors contributing to the achievements and failures of Hamid Karzai's government. According to historical evidence, the Karzai administration was relatively successful in delivering basic services such as security, justice, and welfare. However, despite the support of the international community and assistance from the United States, it failed to establish a system of governance acceptable to the citizens of Afghanistan and the donor countries. Therefore, addressing this issue is crucial for understanding the conditions of governance in Afghanistan. Accordingly, the main research question is: What factors contributed to the achievements and failures of the Karzai government? This study employs a descriptive-analytical method and is based on a systematic review of all available documents and sources. The findings indicate that, during its thirteen-year rule and with the support of the international community, the Karzai government achieved relative progress in the areas of military development, education, human rights, democracy, freedom of expression, women's rights, and infrastructure reconstruction and modernization. However, the lack of a clear policy, weak national unity discourse, interference of regional countries, mismanagement of foreign aid, and the failure to combat administrative corruption were among the main obstacles and reasons for the government's shortcomings. The overall conclusion of this study suggests that governance in Afghanistan is influenced by a complex set of internal and external factors, and success in this area requires a comprehensive approach that considers all variables and conditions, both domestic and international.

DOI: <https://doi.org/10.22034/jgk.2023.410066.1142>

URL: https://jgk.imamreza.ac.ir/article_232104.html

©Authors retain the copyright and full publishing rights.

* Corresponding Authors: (m.dehghan@ltr.ui.ac.ir)

Introduction

The governance landscape of Afghanistan under Hamid Karzai's leadership presents a complex tapestry of achievements and shortcomings. While historical records indicate a degree of success in delivering essential services such as security, justice, and welfare, the Karzai administration's inability to secure broad-based legitimacy remains a critical challenge. This research seeks to elucidate the myriad factors influencing the successes and failures of the Karzai government, offering critical insights into Afghanistan's governance dynamics. Central to this inquiry is a fundamental question: *What factors shaped the outcomes of Hamid Karzai's government?* Employing a descriptive-analytical methodology and conducting a systematic review of extant documents, this study aims to unravel the intricate web of influences that steered the Karzai administration over its thirteen-year tenure. Through rigorous examination of historical evidence and scholarly literature, the research strives to provide a comprehensive understanding of the forces at play during Karzai's rule.

Findings

The findings illuminate a nuanced picture of Karzai's governance, characterized by a blend of accomplishments and impediments. While the internationally backed government succeeded in implementing reforms across sectors such as the military, education, human rights, and infrastructure, significant challenges persisted. Factors including the absence of a coherent policy framework undermining national unity, regional interference, mismanagement of

foreign aid, and endemic administrative corruption emerged as major barriers to progress. These results underscore the complex interplay of internal and external dynamics in shaping Afghanistan's governance landscape and emphasize the necessity of a holistic approach to address the country's governance challenges.

Materials/Methods

This research adopts a descriptive-analytical approach combined with a systematic review of all available documents to investigate factors affecting the achievements and failures of Hamid Karzai's government in Afghanistan. Historical evidence is used to assess the administration's relative success in delivering essential services (security, justice, welfare) despite challenges in gaining acceptance among citizens and donor nations. The core research question focuses on identifying factors influencing the Karzai government's outcomes. A descriptive-analytical methodology is applied to examine historical records, scholarly articles, policy documents, and other relevant sources. These materials are systematically reviewed to extract insights into governance dynamics during Karzai's thirteen-year rule.

Results

The results reveal that the Karzai government, with international support, achieved notable transformations in the military, education, human rights, democracy, and infrastructure. However, obstacles such as the lack of clear policy direction, weak national unity, regional interference, mismanagement of foreign aid, and administrative corruption hindered

progress. Overall, the research highlights the imperative of considering both domestic and external factors in understanding governance in Afghanistan and advocates for a comprehensive strategy to address the nation's governance challenges.

Discussion and Conclusion

This study clarifies the complex interplay of factors affecting the successes and failures of Hamid Karzai's government. Despite significant achievements in delivering essential services, the administration's inability to secure broad legitimacy underscores the multifaceted nature of Afghan governance. Key factors enabling accomplishments included the government's capacity to garner international support, notably from the United States. With foreign aid, Karzai's administration implemented substantial reforms in sectors like the military, education, human rights, democracy, freedom of expression, women's rights, and infrastructure, leading to tangible improvements in citizens' lives and laying groundwork for long-term development.

Nevertheless, critical challenges persisted. The absence of a cohesive policy vision and weak national unity impeded effective responses to citizens' diverse needs. Regional interference—driven by geopolitical interests—further complicated governance dynamics, undermining state sovereignty and fueling instability. Additionally, mismanagement of foreign aid and administrative corruption hampered efficient resource utilization, constraining state capacity for service delivery and development.

Conclusion

The findings emphasize that understanding governance in Afghanistan requires acknowledging the intricate nexus of domestic and external variables. Success in governance reforms demands a holistic approach addressing root causes of instability, strengthening national unity, and enhancing institutional capacity. By recognizing this complex interplay, policymakers can devise more effective strategies to promote stability, prosperity, and legitimacy in Afghanistan.

پژوهشنامه خراسان بزرگ

دوره ۱۶، شماره ۵۹، تابستان ۱۴۰۴

ISC | MSRT | ICI

شاپا الکترونیکی: ۲۷۱۷-۱۶۷۱

شاپا چاپی: ۲۲۵۱-۶۱۳۱

مقاله پژوهشی

تحلیل تاریخی دستاوردها و ناکامی‌های دولت حامد کرزی (۲۰۰۱-۲۰۱۴م)

مظفر مظهر (الف)، مرتضی دهقان‌نژاد (ب)*، ابوالحسن فیاض‌انوش (پ)

(الف) دانشجوی دکتری تاریخ ایران اسلامی، گروه تاریخ، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران (mozaffar2.mazhar@gmail.com)

(ب) استاد، گروه تاریخ، دانشگاه اصفهان، ایران

(پ) دانشیار، گروه تاریخ، دانشگاه اصفهان، ایران (amir.anush2016@gmail.com)

چکیده

پژوهش حاضر درصدد تبیین عوامل مؤثر در تحقق دستاوردها و ناکامی‌های دولت حامد کرزی است. بنا بر شواهد تاریخی، دولت کرزی در ارائه خدمات اساسی از قبیل امنیت، عدالت و رفاه به صورت نسبی موفق بود. با این وجود، حتی با حمایت جامعه بین‌المللی و کمک‌های ایالات متحده آمریکا نتوانست، حکومت‌داری موردقبول شهروندان این کشور و کشورهای کمک‌کننده را به وجود آورد. بنابراین، پرداختن به این مسئله در فهم شرایط دولت‌داری در افغانستان از اهمیت اساسی برخوردار است. پرسش اصلی تحقیق این است که چه عواملی در تحقق دستاوردها و ناکامی‌های دولت کرزی نقش داشته است؟ این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی و با مرور نظام‌مند کلیه اسناد و مدارک در دسترس انجام شده است. یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که حکومت سیزده‌ساله حامد کرزی، با کمک جامعه جهانی توانست تغییرات نسبی در بخش‌های نظامی، آموزشی، حقوق بشری، دموکراسی، آزادی بیان، حقوق زنان و بازسازی و نوسازی زیربناها، دستاوردهایی داشته باشد، اما فقدان یک سیاست روشن و ضعف اندیشه وحدت ملی، دخالت کشورهای منطقه، عدم مدیریت کمک‌های خارجی، عدم مبارزه با فساد اداری از موانع و ناکامی‌های اصلی در مسیر پیشرفت‌های دولت او بود. نتیجه‌گیری کلی پژوهش حاکی از این است که دولت‌داری در افغانستان با مجموعه‌ای از عوامل و شرایط داخلی و خارجی مرتبط بوده و موفقیت در این راستا نیازمند نگاه همه‌جانبه به کلیه متغیرها و زمینه‌های داخلی و بیرونی است.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۵/۱۳

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۷/۳۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۱/۲۳

تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۶/۲۵

شماره صفحات: ۶۰-۴۳

واژگان کلیدی:

نوسازی، ناکارآمدی، دولت، حامد کرزی، افغانستان

استناد به مقاله:

مظفر، مظفر؛ دهقان‌نژاد، مرتضی و فیاض‌انوش، ابوالحسن. (۱۴۰۴). تحلیل تاریخی دستاوردها و ناکامی‌های دولت حامد کرزی (۲۰۰۱-۲۰۱۴م). پژوهشنامه خراسان بزرگ. ۱۶ (۵۹)، ۶۰-۴۳.

از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید.

DOI: <https://doi.org/10.22034/jgk.2023.410066.1142>URL: https://jgk.imamreza.ac.ir/article_232104.html

©Authors retain the copyright and full publishing rights.

مقدمه

حامد کرزی در شرایطی به‌عنوان رئیس دولت موقت (۲۰۰۱م) تعیین شد که در افغانستان دولت ازهم‌پاشیده بود، قوای سه‌گانه و نیز قوای امنیتی وجود نداشت، اقتصاد کشور بر اثر جنگ‌های داخلی نابود، بانک‌ها چپاول و تهی شده بود و پول افغانی در مناسبات روزمره تجارتي کشور اعتبار کمتری از روپیه پاکستانی داشت. بی‌نظمی و ناامنی در تمام نقاط افغانستان حکم‌فرما بود و در یک‌کلام، تمامی ساختارهای سیاسی، اقتصادی، اداری و قانونی کشور نابود و به‌هم‌ریخته بود (Sharifi, 2016, p. 33). ملوک‌الطوایفی در جامعه حاکم و هرقوماندان (فرمانده) و جنگ‌طلب در منطقه تحت سلطه خویش با خشونت فرمانروایی می‌کردند و مردم در حالت فلاکت‌باری قرار داشتند. آن زمان به یک حکومت مقتدر با پایه‌های وسیع، کادری‌های تحصیل‌کرده، آگاه، باتجربه و دوستدار وطن که منافع اصلی مردم و کشور را در نظر داشتند، نیاز بود. به‌خصوص اینکه در کنفرانس بُن، جامعه جهانی با تعهداتی، کمک‌های اقتصادی وسیع برای بازسازی مجدد افغانستان، وظایف و تکالیف متعدد را بر عهده حکومت جدید گذاشت که ازجمله این وظایف عبارت‌اند از: ایجاد صلح، ایجاد سیستم اداری، مبارزه علیه تروریسم و مافیای مواد مخدر و کشت آن و سایر مشکلات جامعه افغانستان (Hashemi, 2022).

این در حالی است که افغانستان در سده اخیر، حداقل هشت رژیم سیاسی را تجربه کرده که در دوران هر یک از این رژیم‌ها، دولت‌های مختلفی ظهور و زوال نموده است. شکنندگی سیاسی در این کشور، بیش از هر پدیده‌ای، اثراتی سوء بر نظم و توسعه در این جامعه برجای نهاد. در چنین وضعیتی، موفقیت یا عدم موفقیت دولت جدید با مجموعه‌ای از زمینه‌ها و شرایط قدیم و جدید مرتبط تلقی

می‌گردد. کشوری که دولت-ملت‌سازی را تجربه ننموده، اقتصاد کاملاً ازهم‌پاشیده و سنتی دارد، ساختارهای قومی و قبیله‌ای، عرصه‌های اجتماعی آن را مدیریت می‌کند، تجربه حضور و خروج بزرگ‌ترین قدرت‌های جهانی را دارد و درنهایت نظم و انتظام اجتماعی-فرهنگی آن در حالت هرج‌ومرج است (Firozi et al., 2023). سویه‌های متفاوتی از ترس‌ها و امیدها را در شکل‌گیری نظم جدید در این جامعه فراهم آورده بود. حضور مقتدرانه و همه‌جانبه ایالات‌متحده آمریکا و متحدانش، عامل دیگری بر شرایط و عملکرد این دولت شناخته می‌شود. با این‌همه، دستاوردها و ناکامی‌های این دولت از اهمیتی بسیار حیاتی و تعیین‌کننده در استمرار حکومت‌های هرچند به‌ظاهر مردمی و خدمت‌گزار، در این کشور برخوردار است، زیرا این دولت بسترها و پایه‌های حکومت‌داری جدید و نوین را آماده کرده است. قرار گرفتن این دولت در مسیر درست و حاکمیت مردمی و خدمت‌گزار، زمینه را برای استمرار آن و بازتولید دولت‌های مشروع، ملی و خدمت‌گزار فراهم می‌آورد. برعکس، ناکامی‌ها و سوءمدیریت در این دولت، سایر زمینه‌های فروپاشی، بی‌نظمی و بی‌ثباتی را در این کشور، چنانکه بعداً آن را تجربه شد، فراهم آورد و این کشور در بحران‌های کم‌سابقه بشری گرفتار گردید (Firozi et al., 2022).

با توجه به مسئله بیان‌شده و اهمیت و ضرورت بررسی تحلیلی و تاریخی، زمینه‌ها و شرایط مؤثر در دستاوردها و ناکامی‌های دولت کرزی (۲۰۰۱-۲۰۱۴م)، به‌عنوان نخستین دولت دموکرات، موردحمایت همه‌جانبه جامعه جهانی خصوصاً آمریکا و ناتو^۱ و به‌عنوان پایه‌گذار حکومت مبتنی بر آرای مردم، نشان خواهیم داد که با نگاه تاریخ‌تحلیلی، چه عواملی در دستاوردها و ناکامی‌های این دولت نقش داشته است. بنابراین، هدف اصلی پژوهش حاضر تبیین عوامل

مؤثر در دستاوردها و ناکامی‌های دولت حامد کرزی است که به صورت توصیفی-تحلیلی بیان گردیده است.

پیشینه پژوهش

سردارنیا و حسینی ([Sardarnia and Hooseini, 2014](#)) در مقاله‌ای با عنوان «چالش‌های اجتماعی دولت‌سازی در افغانستان» به بررسی چالش‌های اجتماعی دولت‌سازی مدرن در افغانستان پرداخته و به این نتیجه رسیده‌اند که روند دولت‌سازی مدرن با چالش‌های اساسی مواجه بوده و هیچ‌گاه این امر مهم در افغانستان محقق نشده است. این پژوهش تأکید دارد که بحران هویت قومی و مذهبی، بحران مشروعیت، عدم شکل‌یابی ملت‌سازی و هویت ملی و فقر مادی و فرهنگی از موانع اساسی موفقیت در دولت-ملت‌سازی بوده است. باهوش فاردوقی و زنگنه ([Bahoosh and Zanganeh 2017](#)) در پژوهشی با عنوان «تبیین فرایند بحران امنیتی افغانستان و آمریکا در پسا جنگ سرد» به ابعاد داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی دولت‌داری مدرن در افغانستان پرداخته‌اند. این پژوهش نشان داد که دولت‌داری مدرن در افغانستان همواره با شکست مواجه بوده و به‌طور کامل به موفقیت نرسیده است. نتیجه پژوهش مبنی بر آن است که دولت‌داری بیشتر برون‌زا و حالت تحمیلی و وارداتی داشته و این امر در تضاد با پدیده‌های درونی این جامعه قرار گرفته و در نهایت سبب ناکامی و شکست شده است. در تحقیقی دیگر تحت عنوان «افغانستان؛ نخبگان قوم‌گرا آتش‌بیاران جنگ داخلی»، شاه کریمی (۲۰۰۴) بیان داشت که دولت‌های افغانستان از زمان تأسیس این کشور تا حال، مشروعیت لازم را برای حاکمیت و اقتدار نداشته و همچنین به دلیل چندپارچه بودن ساختار اجتماعی و قومی در افغانستان، برخی از اقوام در ساختار نظام سیاسی، مشارکت نداشته و خود را بیگانه از دولت‌ها می‌دانستند.

هاشمی ([Hashemi, 2022](#)) در پژوهشی با عنوان «رهیافت تاریخی شناسایی عوامل بحران و نظم‌ناپذیری سیاسی در افغانستان معاصر»، به بررسی عمیق ریشه‌های تاریخی و فرهنگی بی‌ثباتی سیاسی در افغانستان می‌پردازد. او با بهره‌گیری از رویکرد تاریخی و تحلیلی نشان می‌دهد که تضادهای ریشه‌دار فرهنگی و هویتی از جمله موانع اصلی در مسیر شکل‌گیری نظم سیاسی پایدار در این کشور هستند. به اعتقاد او، تضاد میان سنت و تجدد که اغلب در قالب تعارض بین ساختارهای سنتی قبیله‌ای و تلاش‌های مدرنیزاسیون ظهور می‌یابد، عامل عمده‌ای در بازتولید بحران‌های سیاسی و ناکامی در نهادینه‌سازی دولت مدرن به شمار می‌رود. او تأکید می‌کند که بدون شناخت دقیق این زمینه‌های فرهنگی و تاریخی، هرگونه برنامه‌ریزی برای بازسازی سیاسی یا توسعه نهادی با چالش‌های اساسی مواجه خواهد شد. شفیعی ([Shafiee, 2023](#)) در مطالعه‌ای با عنوان «مسائل و روندهای استراتژیک در افغانستان»، به تحلیل وضعیت کنونی افغانستان در ۱۴۰۲ش می‌پردازد و تمرکز ویژه‌ای بر موانع فرهنگی و اجتماعی دارد که در مسیر توسعه پایدار و تحقق نظم سیاسی نقش بازدارنده ایفا می‌کنند. او با اشاره به نقش مخرب سیاست‌های قومی، تداوم فرهنگ قبیله‌ای و فقدان مشارکت سیاسی فراگیر، این عوامل را به‌عنوان موانعی استراتژیک در برابر مدرنیزاسیون جامعه افغانستان معرفی می‌کند. از دیدگاه او، چالش‌های مذکور نه تنها مانع شکل‌گیری دولت-ملت مؤثر می‌شوند، بلکه اعتماد عمومی نسبت به نهادهای حاکم را نیز تضعیف می‌کنند و بستر را برای تداوم بی‌ثباتی سیاسی و اجتماعی فراهم می‌آورند.

مجموع مطالعات بررسی شده حاکی از این است که کشور افغانستان در لایه‌های مختلفی از موانع و چالش‌های دولت‌داری رنج می‌برد. دولت‌داری حامد کرزی نیز در یک برهه خاص تاریخی واقع شده که خود بر پیچیدگی‌های

دولت‌داری افزوده است. از سویی، با نظام سیاسی کامل فروپاشیده مواجه بوده و از سوی دیگر، زیرساخت‌ها، منابع انسانی و منابع مالی برای عرضه خدمات دولتی وجود نداشته و تمام این‌ها وابسته به حمایت‌های آمریکا و جامعه جهانی بوده است. از طرفی دیگر، شکنندگی‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی نیز وجود داشته است. بنابراین، با نگاهی تاریخی استنباط می‌شود که این دوره با شرایط خاصی مواجه بوده است. پژوهش‌های انجام‌شده به این شرایط و زمینه‌ها با تکنیک تاریخ تحلیلی توجه نداشته‌اند. مبنی بر این خلأ پژوهشی، تحقیق حاضر درصدد تبیین و توصیف دستاوردها و ناکامی‌های دولت مزبور با نگاه تاریخ تحلیلی بوده و این نقطه متمایز و قوت پژوهش حاضر تلقی می‌شود.

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف توسعه‌ای و از لحاظ وسعت پهنانگر و از لحاظ منابع اسنادی بوده که به صورت توصیفی-تحلیلی به مسئله می‌پردازد. جامعه آماری پژوهش، اسناد و منابع تاریخی مرتبط با دستاوردها و ناکامی‌های دولت‌داری در زمان حامد کرزی در افغانستان است. نمونه‌گیری در پژوهش به شکل جست‌وجو در فهرست مطالب، تعیین واژگان کلیدی و مشورت با متخصصان بوده است. جمع‌آوری داده‌ها با ابزار فیش‌برداری صورت گرفته و تحلیل داده‌ها به صورت دسته‌بندی در مفاهیم کلیدی و سپس تعیین مقوله‌ها و درنهایت هسته‌های اصلی تعیین شده است.

شرایط و زمینه‌های تاریخی

دیدگاه کلی پیرامون ساختار نظام افغانستان طی سال‌های اخیر

ساختار اجتماعی جامعه افغانستان که عمدتاً بر بنیان قوم و قبیله‌ای استوار است، جغرافیای سیاسی احزاب را تحت تأثیر قرار می‌دهد. شهر کابل نیز در نخستین روزهای سقوط

دولت دکتر نجیب (۱۹۹۲م) شاهد دولت‌های حزبی بود که هر یک مدعی حاکمیت همه‌جانبه بر بخشی از شهر بودند ([Abdolghafor, 2003, p. 23](#)). گروه‌ها و دسته‌های سیاسی و نظامی در قالب تشکلهای قومی و مذهبی، هرکدام اداره بخشی از شهر را در اختیار گرفته و زیاده‌خواهی را سرلوحه برنامه‌های خود قرار دادند. شیعیان در قالب دو حزب سیاسی وحدت اسلامی و حرکت اسلامی، عمدتاً نقاط غرب کابل را در اختیار گرفتند، درحالی‌که حزب جمعیت اسلامی، حزب اسلامی، اتحاد اسلامی و حزب جنبش به رهبری ژنرال دوستم، دیگر نقاط شهر را میان خود تقسیم کرده بودند. در جنگ‌های داخلی که از همان اوایل پیروزی و ورود مجاهدین به کابل آغاز شد، عمدتاً چهار نیروی نامتجانس و از لحاظ قومی دارای تمایلات خاص خود، در برابر یکدیگر قرار داشتند. ماهیت تقسیم‌بندی نیروها بیشتر در قالب قومیت و مذهب شکل می‌گرفت ([Abizh, 2005, p. 3](#)). ۱۹۹۴م در کابل، چهار نیروی نظامی در حال جنگ، برای کسب قدرت سیاسی حضور داشت. هر یک از این گروه‌ها یک مبنای قومی داشت. نظر به رقابت احزاب و نخبگان، سیاسی شدن، پدیده قومیت و مذهب را به‌عنوان ابزاری برای بسیج توده‌های مردم در صحنه منازعات قدرت‌طلبانه تحلیل می‌کند ([Emami, 2007, p. 32](#)). این دیدگاه، ترکیب و ساختار سنتی جامعه که در آن، تنها حاکمیت سیاسی قومی خاص از مشروعیت سیاسی برخوردار است، با نمودهای جدیدی از مشارکت‌طلبی فزاینده اقوام مواجه می‌گردد ([Ansari, 2002, p. 1](#)). نتیجه این تلاقی، برخورد دو نوع نگرش متضاد است که هرکدام در جبهه‌بندی‌های خاص سیاسی بروز یافته و در قالب جنگ‌های داخلی به ظهور می‌رسند ([Rasoul, 2004, p. 3](#)). نیروهای متشکل از اقوام غیرحاکم، خواسته‌های خود مبنی بر مشارکت سیاسی در فرصت پیش‌آمده را به‌طور جدی دنبال می‌کردند و از بازگشت به

گذشته ناعادلانه هراس داشتند، زیرا عصر جهاد با تأکید بر ترکیب ملی جامعه افغانستان جلوه می‌کرد و اجازه نمی‌داد حیثیت قومی خاص (قوم پشتون)، بر حضور اقوام دیگر (تنوع قومی) در این کشور سایه افکند (Bakhtiari, 2005, p. 4).

مقابله با دشمن متجاوز (ارتش شوروی) در پرتو اندیشه‌های اسلامی، به صورت آبروی مشترک همه اقوام افغانستان تجلی یافت و نخستین بار در تاریخ این کشور، سخن از میراث مشترک و تاریخ ملی به میان آمد. به این ترتیب، نخستین رویارویی جدی میان پرچم‌داران حاکمیت تاریخ پشتون و اقوام دیگر شکل گرفت. بر اساس توافق پشاور در (آوریل ۱۹۹۲م) مقرر شد که «صبغت‌الله مجددی» دو ماه به عنوان رئیس و نماینده دولت مجاهدین ایفای وظیفه کند و پس از آن، چهار ماه «برهان‌الدین ربانی» ریاست دولت را به عهده داشته باشد، اما از نخستین روزهای ورود مجاهدین به کابل، جنگ‌های داخلی احزاب، خصوصاً حزب حکمت‌یار علیه نیروهای برهان‌الدین آغاز شد.

ساختار قبیله‌ای و فرهنگی-عشیره‌ای جامعه افغانستان حقایق تاریخی را در ذیل شعارهای قوم‌مدارانه احزاب، به وقایع دردناک و تشنج‌زا تبدیل کرد. در این ساختار اجتماعی و با نگرش‌های عشیره‌سالار سیاسی، افراد میزان مشارکت سیاسی و محرومیت سیاسی اقوام را رقم می‌زنند. در چنین حالتی اگر برخی نخبگان سیاسی، در صحنه رقابت با رقیبان از آنان عقب بیفتند، سیاست قومی، این ناکامی فردی را در قالب محرومیت سیاسی یک قوم و مجموعه سیاسی تفسیر می‌کند و در نهایت، دامنه تعارضات قومی گسترش و خشونت اجتماعی استمرار می‌یابد (Karwal, 2004, p. 8). به طوری که «حکمت‌یار» منافع قومی پشتون را تنها با حاکمیت بدون منازع خود و حزب خویش تأمین شده می‌دانست و «مسعود» و «ربانی» به مجموعه‌های غیرتاجیک نگاهی همراه با سوءظن و بدگمانی داشتند.

رهبران حزب وحدت تا زمانی که منافع سیاسی خود را در کنار «مسعود» می‌بینند، با او پیمان می‌بندند و زمانی که شرایط تغییر می‌کند، او را به عنوان فرقه‌گرا و فاشیسم محکوم کرده و با دشمن آشتی‌ناپذیرش (کم‌تیار)، شورایی هماهنگ می‌سازند (Sajjadi, 2001, p. 23). پس از ۱۹۹۲م در کابل، رگه‌های آشکار چنین فرهنگی به نمایش گذاشته می‌شود. صرف‌نظر از علل و عوامل بیرونی این جنگ‌ها و عوامل سیاسی مؤثر بر آن، از زاویه بحث حاضر، یعنی تعارضات قومی و مذهبی، می‌توان شواهد و دلایلی را مبنی بر تأثیرپذیری سیاست‌های جنگی احزاب و طیف‌های مختلف قدرت در کابل، از مسائل قومی و مذهبی ارائه نمود که خود در ظهور حکومت‌های بعدی و نحوه حکومت‌داری آنان تأثیرگذار است. با ظهور طالبان و کنار زدن گروه‌های جهادی، بازهم مشروعیت سیاسی احیاء نشد. امارت اسلامی طالبان، قرائت منحصر به فرد خود را از دولت‌داری مشروعیت سیاسی ارائه کردند که این نیز به پیچیدگی‌های نظام سیاسی افغانستان افزود و مدل جدیدی را در میان سایر مدل‌های دولت‌داری به وجود آورد (Harvi, 2017, p. 8).

نظام سیاسی بعد از ۲۰۰۱م

بسیاری از صاحب‌نظران افغانستان معتقدند شرایط جدید افغانستان پس از معاهده «بن» سرآغاز فصل جدید و متفاوتی در تاریخ این کشور است. بنابراین، از نظر حکومت همه‌شمول مردمی با توجه به ارزش‌های دموکراتیک، این دوره متفاوت از تمام دوره‌های تاریخی این کشور است. نقطه تمایز بعدی این دوره، تعامل گسترده افغانستان با کشورها و سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی است. بر این مبنای ادبیات سیاسی و فرهنگی به دلیل شرایط جدید، از این دوره از تاریخ کشور با عنوان «افغانستان نوین» یاد شده است. شرایط جدید یا افغانستان نوین با فروپاشی حکومت طالبان، اولین مرحله از نوسازی خویش را آغاز کرد. در این مرحله

شرایطی به وجود آمد که حکومت طالبان در نتیجه قیام‌های مردمی فروپاشید. در این زمینه، همکاری نیروهای بین‌المللی نیز کاملاً مشهود بود. در مرحله دوم، روند جدید دموکراسی‌سازی با شکل‌گیری نظام جدید تداوم یافت که برگزاری اولین لویه‌جرگه^۱ برای تأسیس نظام، سرآغاز این روند بود. در اولین لویه‌جرگه افغانستان، ریاست جمهوری حامد کرزی مورد تأیید قرار گرفت و تمامی وزرای او به رأی گذاشته شدند؛ همان‌گونه که فرایندهای بعدی تشکیل نظام نیز مورد بحث قرار گرفت و درباره آن‌ها تصمیم‌گیری شد. برگزاری لویه‌جرگه یا مجلس بزرگان اقوام، در سنت سیاسی و اجتماعی افغانستان، یک اقدام مردمی برای تشکیل نظام سیاسی محسوب می‌شود (Rezaei, 2013, p. 68).

چگونگی به قدرت رسیدن حامد کرزی

پس از سقوط امارات اسلامی، با هدف حذف ساختار موجود و ایجاد ساختار جدید در افغانستان، گروه‌ها و کشورهای متعدد تلاش‌هایی آغاز کردند که از جمله آن می‌توان به کنفرانس بُن جهت بازسازی دولت در این کشور اشاره کرد، اما آنچه در این مسیر برای ایالات متحده اهمیت به‌سزا داشت، استقرار یک حکومت غربی در افغانستان بود و آنچه زمینه لازم برای تحقق این امر را فراهم می‌کرد، تعبیرات نادرست از اسلام و شکست ایدئولوژی کمونیسم بود. در این بین، فقدان شرایط برای ایجاد امنیت و ترغیب دموکراسی تقریباً باعث می‌شد که تلاش کشورهای عضو ناتو برای برقراری دموکراسی، فقط شرایط منازعه و نه استقرار دموکراسی را تقویت کند (Amiri, 2010, p. 69). با این هدف، حامد کرزی در تاریخ ۵ دسامبر ۲۰۰۱م، بر اساس فیصله نشست مهم و تاریخی بن آلمان به‌عنوان رئیس‌اداره موقت افغانستان انتخاب شد. پس از مدتی کرزی در ۱۳ ژوئن ۲۰۰۲م، از سوی اعضای لوی‌جرگه (نشست بزرگان)

به‌عنوان رئیس دولت انتقالی اسلامی افغانستان برگزیده شد و بعد از دو سال ریاست دولت انتقالی، نخستین انتخابات ریاست جمهوری افغانستان در ۲۰۰۴م برگزار شد که حامد کرزی نیز یکی از نامزدان این انتخابات بود. کرزی در این انتخابات با کسب اکثریت آراء به‌عنوان رئیس‌جمهور منتخب این کشور معرفی شد (Hassanzadeh, 2010, p. 4). بعد از پنج سال حکومت کرزی، دومین انتخابات ریاست جمهوری این کشور در ۲۰۰۹م برگزار گردید که حامد کرزی بازم در این انتخابات نامزد بود و با کسب اکثریت آراء مجدداً برای پنج سال دیگر رئیس‌جمهور شد. حکومت حامد کرزی در ۲۰۱۴م به پایان رسید و بر اساس قانون اساسی افغانستان، یک فرد بعد از دو دور ریاست جمهوری دیگر نمی‌توانست برای سومین بار خود را نامزد انتخابات ریاست جمهوری کند. در کل، حامد کرزی در چهار مرتبه زمامداری، سیزده سال در افغانستان حکومت کرد (Amiri, 2010, p. 69).

دولت‌داری بر اساس قانون اساسی

نزدیک به یک قرن است که افغانستان دارای قانون اساسی است. در ۱۹۲۲م که امیر امان‌الله خان پادشاه تجدیدطلب افغانستان، نخستین «نظام‌نامه» را برای مقید ساختن نظام سیاسی به مقررات مکتوب تدوین نمود تا دهه نخست ۲۰۱۱م، نظام ریاستی تنها شکل و یگانه ساختار تنظیم قدرت سیاسی در افغانستان تعیین و تعریف گردیده است. قوانین اساسی افغانستان طی این نود سال، نظام‌های متنوعی را تعریف نموده که همگی در صورت متفاوت، اما در سیرت دارای ماهیتی متشابه بودند. «نظام ریاستی» شکل غالب و ماهیت مشترک تمام این سیستم‌ها بوده که به‌نوعی «فردمحوری» و «تک‌رأیی» منتهی گردیده است. بنابراین، رویکرد طبیعی به نظام ریاستی را در «اندیشه و ایده» قوه

۱. لویه‌جرگه مرکب از دو واژه «لویه» و «جرگه» است. لویه واژه پشتو به معنی بزرگ است و جرگه واژه ترکی-فارسی به معنای گردهمایی افراد بانفوذ در عرصه‌های مختلف اجتماعی و سیاسی است. برای اولین بار احمدشاه درانی در ۱۷۴۷م در قندهار، لویه‌جرگه برگزار نمود.

همواره به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین دستاوردهای این دولت یاد می‌شود (Jennifer, 2016, p. 3).

آزادی بیان: دولت به رهبری حامد کرزی تا حد زیادی به‌حق آزادی بیان، احترام قائل بوده است. رسانه‌های زیادی در این دوره آغاز به‌کار کرده و تندترین انتقادات را به نشانی نهادهای مختلف دولتی، از جمله ارگ ریاست جمهوری مطرح کردند. رسانه‌های اجتماعی مثل فیس‌بوک و توئیتر نیز به شهروندان عادی فرصت داد تا سخنان خود را آن‌گونه که می‌خواستند، ابراز کنند. این رسانه‌ها در کل، به‌عنوان ابزار نظارتی و همچنین ابزار فشار بر نهادهای دولتی عمل و تلاش کردند پرده از تخطی‌های حقوق بشری، فساد، ناکارآمدی و غیره بردارند (Fanous, 2011, p. 12).

آزادی بیان و گسترش رسانه‌های جمعی با حمایت مستقیم سازمان‌ها و دولت‌های خارجی همراه بود. از جانب دیگر، دولت نیز آزادی رسانه‌ها را به‌عنوان ابزار تبلیغاتی خود استفاده می‌کرد که گویا با معیارهای یک دولت دموکراتیک برابر است. همچنین، انتقاد از کارکرد حکومت و حلقه‌های بیرون از حکومت، عمدتاً تا زمانی قابل‌تحمل بود که مسائل «سطحی» مطرح می‌شد، اما وقتی افشاگری‌های جدی صورت می‌گرفت، پیامدهای ناخوشایندی برای روزنامه‌نگاران و فعالان مدنی داشت. این مسئله در بسیاری موارد باعث خودسانسوری شده و درنهایت منجر شد تا تخطی‌های بزرگ‌تر مسئولان دولتی و غیردولتی، افشانشده باقی بماند (Spanta, 2016, p. 78).

حقوق زنان: قانون اساسی افغانستان تدوین و تطبیق شده در دولت کرزی حقوق برابر را برای زنان و مردان در نظر گرفته است. همچنین در این دوره، افغانستان پیمان‌های بین‌المللی را برای حمایت از حقوق زنان امضا کرده است. در این دوره، زنان به نیرویی نسبتاً فعال در عرصه اجتماعی و سیاسی تبدیل شدند. بر اساس آمار رسمی، حدود ۴۲٪ از جمله ده‌ونیم میلیون دانش‌آموز در مکاتب (مدارس)

مؤسس که در ۲۰۰۳م قانون اساسی جدید را تدوین نمود، شاید بتوان با ساخت معمول‌شده قدرت و نوع منعطف‌شده نظام سیاسی در تاریخ افغانستان به‌روشنی توجیه نمود. این توجیه و توجه به‌نظام ریاستی، به‌طورکلی معطوف به چند عنصر اساسی است.

- ادامه و تجربه سلسله نظام‌های سلطنتی، ریاستی، تک-بعدی و استبدادی گذشته.

- انگیزه نیرومند سیاسی برای احیاء و تداوم ساختار هرمی قدرت در میان مدعیان تاریخی و متولیان مورثی دولت.

- پیچیدگی ساختار قومی و بافت فرهنگی.

- ظرفیت محدود نظام توسعه سیاسی.

- بحران ذهنی و عدم اعتماد و وفاق ملی مبنی بر یک رویکرد عقلانی نسبت به یک سیستم تجربه نشده در میان روشنفکران و سیاستمداران.

- حضور مؤثر، نقش پررنگ و نفوذ عمیق رهبران سنتی و مذهبی در ساختار قدرت که خواهان حفظ وضع موجود و دل‌بسته ادامه سنت سیاسی هستند.

- حمایت و دفاع سرسخت تیمی از قدرت موجود از نظام ریاستی (در ۱۲ ژانویه ۲۰۱۲م) حامد کرزی، رئیس‌جمهور افغانستان در صحن پارلمان این کشور در واکنش به پیشنهاد جبهه ملی مبنی بر تأسیس نظام پارلمانی، به‌صراحت و جدیت با تغییر نظام سیاسی مخالفت نمود و اخطار داد که به هیچ‌کسوری اجازه نمی‌دهد نظام سیاسی کشور را آشفته نماید (Yavari, 2007, p. 2).

بحث و یافته‌ها

دستاوردهای حکومت کرزی

حکومت سیزده‌ساله حامد کرزی، تغییرات شگرفی در بخش‌های نظامی، آموزشی، حقوق بشر، دموکراسی، آزادی بیان، آزادی رسانه‌ها، تکنولوژی دانشی (اطلاعاتی) و مخابرات، حقوق زنان ایجاد کرد که از آزادی بیان و رسانه‌ها

محمد عالم خلیلی و عبدالرضا خلیلی در ۲۰۰۸م)، تلویزیون نور (توسط صلاح‌الدین ربانی در ۲۰۰۷م)، تلویزیون ژوندون (توسط اسماعیل یون) و نیز تعدادی زیادی از رسانه‌های مختلف که در مرکز و ولایات آغاز به فعالیت کرده‌اند. بی‌شک، قوانین متذکره و موجودیت فضای باز برای سرمایه‌گذاری در این عرصه و تضمین آزادی رسانه‌ها از سوی دولت، دستاورد مهمی برای این دولت به شمار می‌رود و نیز گامی به سوی نظام مردم‌سالار در دوران حاکمیت کرزی بود (Ayubi, 2010, p. 32).

با نگاهی عمیق‌تر و تحلیلی تاریخی از وضعیت درمی‌یابیم که تأسیس و گسترش رسانه‌های جمعی نیز یک فرایند طبیعی نیست. ایجاد صدها نشریه و رسانه جمعی در سراسر افغانستان، عمدتاً با هزینه‌های خارجی و گرفتن پروژه بوده است. چنانکه شاهد هستیم، بسیاری از این رسانه‌ها با قطع شدن بودجه خارجی، از میان رفتند. بخشی از این رسانه‌ها نیز به دستگاه‌های سیاسی تبدیل شدند و برخی با هزینه‌های مستقیم دولت فعالیت می‌کردند. نتیجه کلی این است که این دستاورد نیز حاصل رشد و خیزش درونی و ناشی از ظرفیت‌های طبیعی جامعه نبود (Zare shahabadi & firozi, 2022). در کنار این واقعیت، گسترش رسانه‌های متعدد به ایجاد فضای باز سیاسی و مدنی کمک نمود. مردم از طریق این رسانه‌ها نسبت به کارکردهای حکومت نقد و نظر داشتند و این رسانه‌ها به ابزاری برای فشار علیه عملکردهای دولت نیز تبدیل شده بود. رسانه‌ها در گسترش مفاهیم و ارزش‌های نوین، افشای فسادها، تشویق مردم به روندهای دموکراتیک و غیره تبدیل شدند، اما این رسانه‌ها نقش‌هایی منفی همچون گسترش فرهنگ مصرف، ایجاد فضای ناامنی روانی و توسعه گفتمان ضددولتی را نیز به همراه داشته است. این نقش‌ها در فضایی که سواد رسانه‌ای ضعیفی در جامعه حاکم بود، افزایش یافت، اما در کل به‌عنوان یک دستاورد بزرگ تلقی می‌شود.

افغانستان را دختران تشکیل می‌دادند. حضور فعالان زن در عرصه‌های اجتماعی و سیاسی نیز برجسته بوده است (Mobarez, 2011, p. 32). یکی دیگر از دستاوردها، تهیه قانون محو خشونت علیه زنان بود که با فرمان رئیس‌جمهور کرزی، اجرایی شد. با این‌همه، تحلیل تاریخی نشان می‌دهد که بخشی از این اقدامات نتایج صوری و کوتاه‌مدت داشته و درعین‌حال، فشار و حمایت جامعه جهانی که بسیاری از کمک‌هایشان را با رعایت حقوق زنان وابسته کرده بودند، با این اقدامات ارتباط پیدا می‌کند. همچنین استفاده تبلیغاتی، عملیاتی شدن مشارکت زنان در ساختارها و سایر موارد این‌چنینی، از زمینه‌های این دستاورد تلقی می‌گردد (Spanta, 2016, p. 78). حکومت کرزی تلاش داشت که حضور زنان در عرصه‌های مختلف را برای دموکراتیک‌نشان دادن دولت خویش و نیز ابزاری برای جلب و جذب کمک‌های خارجی قرار دهد. درعین‌حال استفاده ابزارگونه از حضور زنان، کرزی ملاحظاتی مذهبی و ساختارهای قبیله‌ای زن‌ستیزانه جامعه را نیز داشته است. او هراس داشت که به سرنوشت امان‌الله‌خان گرفتار شود و به همین دلیل بود که هیچ‌وقت همسرش را در عرصه‌های سیاسی و اجتماعی مشارکت نداد.

تأسیس و فعالیت رسانه‌ها: اندکی پس از تفیذ قانون اساسی که ایجاد و فعالیت رسانه‌های آزاد را به رسمیت شناخته بود و بعد قانون رسانه‌های همگانی، موجی از درخواست‌ها به وزارت اطلاعات و فرهنگ از سوی سرمایه‌گذاران و احزاب سیاسی برای ایجاد رسانه‌های خصوصی سرازیر شد تا مجوز ایجاد و انتشار رسانه‌های مختلفی را به دست آورند. بر این اساس، صدها رسانه چاپی، تصویری و صوتی فعال گردید که از جمله آن‌ها عبارت‌اند از: تلویزیون طلوع (با سرمایه‌گذاری سید محسنی در ۲۰۰۴م)، تلویزیون راه فردا (توسط حاجی محمد محقق رهبر حزب وحدت مردم در ۲۰۰۷م)، تلویزیون نگاه (توسط

ایجاد مراکز آموزشی: قبل از ۲۰۰۲م، زنان حق درس خواندن را نداشتند و اکثر مدارسی که پسران در آن درس می‌خواندند بر اثر جنگ‌های داخلی دهه ۱۹۹۱م نابود شده بودند. پس از ۲۰۰۱م، بخش آموزش در همه نقاط کشور شروع به فعالیت کرد. میلیون‌ها شهروند به‌ویژه دخترانی که از تعلیم محروم شده بودند، حق تعلیم و تحصیل را به دست آوردند. طی سیزده سال حاکمیت کمری، تحصیلات عالی در افغانستان کوشیده تا بخشی از فقر منابع انسانی را با تربیت جوانان این کشور جبران کند. در ۲۰۰۱م، تحصیلات عالی افغانستان در بسیاری از بخش‌ها از نو شروع به فعالیت نمود و جان تازه گرفت (Hassanzadeh, 2010, p. 32). در کنار رشد معارف در افغانستان در طی ده سال گذشته، تحصیلات عالی نیز در این کشور با وجود تمام مشکلات، رنگ و رونق خوبی داشت. با توجه به آمار وزارت تحصیلات عالی، در سال اول پس از طالبان، ۶۵۰۰ دانشجو و ۶۵۰ استاد در نهادهای تحصیلی مشغول بودند که این آمار در دهه اول حکومت جدید (۲۰۰۱-۲۰۱۱م) به بیش از ۱۴۰۰۰۰ دانشجو و بیش از ۸۰۰ استاد رشد یافته است. هزاران مکتب (مدرسه) جدید تأسیس یا تقویت شد و تعداد دانشگاه‌های دولتی و خصوصی به بیش از ۱۷۰ دانشگاه ارتقاء یافت (Douglas, 2011, p. 21).

در این دستاورد، علاوه بر کمک‌های خارجی، تمایل جدی و گسترده مردم به آموزش و پرورش و رایج شدن فرهنگ آموزش‌های رسمی، گسترش نهادهای بروکراتیک که داشتن مدارک آموزشی از شروط اساسی در ورود به آن‌ها بود، تشویق و ترویج رفتن به مدرسه (مکتب) توسط رسانه‌ها، اقتصادمحور شدن آموزش‌های عالی و موارد مشابه در گسترش نهادهای آموزشی نقش داشته است. در کنار این‌ها، تأسیس و یا بازسازی هزاران مدرسه جدید، استخدام ده‌ها هزار معلم، برگزاری هزاران سمینار و کنفرانس برای گسترش فرهنگ آموزش، اعزام هزاران دانش‌آموز و معلم در

خارج از کشور و مواردی از این‌دست، در فضایی صورت گرفت که مردم سال‌ها طعم تلخ بی‌سوادی را چشیده بودند. هرچند، این دستاورد با کمک‌های مالی و تکنیکی خارجی‌ها بود، اما انگیزه شخصی رئیس‌جمهور کمری برای ترویج سواد در افغانستان نیز قابل‌تأمل است.

رشد مثبت اقتصادی: بر اساس اطلاعات اقتصادی، اقتصاد افغانستان در دوره پس از ۲۰۰۱م، سالانه حدود ۸٪ رشد داشته است، درحالی‌که قبل از آن، اقتصاد روبه‌زوال بود و از ۲۰۰۲م به بعد، رشد اقتصادی چشمگیر و مثبتی داشته است. در زمان حاکمیت کمری صادرات افغانستان در حدود ۷۸/۳ میلیارد افغانی [یک میلیارد دلار] تخمین زده شده بود (Fanous, 2011, p. 43). از جانب دیگر، با تحولات جدید در افغانستان، ترکیب سیستم بانکی افغانستان بازسازی شد و سیستم بانکی این کشور خود را با برنامه‌های عمومی توسعه بین‌المللی هماهنگ ساخت. طبق قانون جدید بانکداری در افغانستان، حمایت از بانک‌های خصوصی بر مبنای ماده دهم قانون اساسی افغانستان، دستور کار دولت قرار گرفت و بانک مرکزی مصونیت بانک‌های خصوصی را تضمین کرد. نخستین بانک خصوصی افغانستان با نام «کابل بانک» در ۱۶ ژوئیه ۲۰۰۴م در کابل تأسیس شد و به دنبال آن بانک‌های دیگری نیز با نام‌های «عزیزی بانک» و «آرین بانک» و غیره ایجاد شد (Khatibi, 2011, p. 12). پس از ۲۰۰۲م و دوره جدید، حکومت به فکر احداث خط‌آهن افتاد و برنامه‌هایی را با هدف اتصال به خطوط آهن منطقه‌ای در دست گرفت. در دوره جدید بر مبنای راهبرد انکشاف ملی افغانستان، مطالعات اولیه، طرح و ساخت سه خط‌آهن یکی از مرز ایران تا هرات و دیگری از مرز حیرتان تا مزارشریف و همچنین از آته‌مراد ترکمنستان تا بندر آقینه در افغانستان آغاز شد. از سه پروژه فوق، خط‌آهن حیرتان تا مزارشریف به طول ۹۵ کیلومتر در ۲۰۱۰م احداث و تکمیل شد و همچنین خط‌آهن

حاکمیت کرسی، تأسیس و شروع به فعالیت کردند (Rahimi, 2011, p. 32).

تحلیل‌ها و واقعیت‌های تاریخی حاکی از این است که با وجود جلب حمایت مردم از ساخت ارتش مدرن و جدید توسط دولت، کمک‌ها و حمایت‌های خارجی در ساخت ارتش بسیار پررنگ است. دولت حامد کرسی در جلسه بن متعهد به ساخت ارتش جدید بود و این تعهد با کمک‌های ایالات متحده و کشورهای عضو ناتو پشتیبانی می‌شد. دولت کرسی توانست یکی از بهترین ارتش‌های منطقه را ایجاد نماید، اما وابستگی شدید مالی و تجهیزاتی این ارتش به آمریکا، خلأ بزرگی بود که سبب فروپاشی آن شد.

برگزاری انتخابات: این موضوع در هر جامعه، نشانه آشکاری از دیدگاه دموکراسی‌خواهی نظام‌های مردم‌سالاری است. انتخابات به این دلیل مهم و اصیل تلقی می‌شود که بیانگر مشارکت مردم در تعیین سرنوشت سیاسی و زمینه‌ساز اصلی رقابت نخبگان برای تصدی مقام رهبری به شمار می‌آید. در دوران دولت‌داری حامد کرسی، برگزاری انتخابات «لویه‌جرگه قانون اساسی» دو دور انتخابات ریاست جمهوری، دو دور انتخابات مجلس و انتخابات شورای‌های ولایتی/شورای شهر انجام شد. تمام این مراحل با نظارت مستقیم سازمان ملل و کمیسیون مستقل نظارت بر انتخابات (نهاد افغانی) صورت گرفتند. در انتخابات ریاست جمهوری این کشور، برای اولین بار تعداد زیادی از نامزدهای احزاب مختلف مشتمل بر ۲۳ مرد و ۱ زن فارغ از هرگونه ممنوعیت و یا فشار سیاسی، توانستند شرکت کنند. میزان حضور اقوام و گروه‌های سیاسی نیز قابل قبول بود. گروه‌های مختلفی از سراسر افغانستان و مهاجران افغانستان در کشورهای خارجی فرصت حضور یافتند. البته نتایج انتخابات قابل پیش‌بینی بود. در نتیجه، حامد کرسی با کسب آرای بالا پیروز انتخابات اعلام شد. نتیجه انتخابات به این دلیل قابل پیش‌بینی بود که حامد کرسی فردی لیبرال، مورد حمایت

ترکمنستان از مرز آقینه در حدود ۳/۵ کیلومتر به داخل خاک افغانستان ساخته و به بهره‌برداری رسید. پروژه خط آهن خواف تا شهرک صنعتی هرات تاکنون سه فاز آن با کمک بلاعوض کشور ایران تکمیل شده و فاز چهارم آن با هزینه حکومت افغانستان در حال اجرا است (Hassanzadeh, 2010, p. 32). با وصف همه این‌ها، در این دستاوردها نیز کمک‌های خارجی نیز بسیار پررنگ است و چنین پروژه‌هایی فارغ از کمک‌های مالی و تکنیکی خارجی، ممکن به نظر نمی‌رسید.

ایجاد ارتش منظم: دسامبر ۲۰۰۰م در نشست بن، گروه‌های مختلف افغان و جامعه بین‌المللی بر ایجاد پلیس و ارتش جدید در افغانستان توافق کردند. نیروهای جدید تحت رهبری وزارت دفاع و داخلی تشکیل گردید و افراد آموزش‌دیده، مسئولیت تأمین امنیت در سراسر افغانستان را عهده‌دار شدند (Mahboubi, 2013, p. 65). پلیس افغانستان از نظر ساختار به ۸ بخش تقسیم گردید (Rahimi, 2011, p. 32). ۱. پلیس سرحدی (مرزبانان): حفاظت از مرزها، کنترل و نظارت از فرودگاه‌های کشور را به عهده داشت. ۲. پلیس نظم عامه: عملیات‌هایی را که نیاز به آموزش خاص و تاکتیکی داشته باشند، پیش می‌برد. ۳. پلیس امنیت: مسئولیت اجرای قانون و تأمین امنیت و نظم عامه را بر عهده داشت. ۴. پلیس مبارزه با جرائم: مسئولیت اصلی این بخش، جلوگیری از قتل، سرقت، آدم‌ربایی، رشوه، جرائم سازمان‌یافته و مبارزه با باندهای تبهکار بود. ۵. پلیس مبارزه با مواد مخدر: مسئولیت مبارزه با قاچاق، ترافیک و کشت مواد مخدر را بر عهده داشت. ۶. پلیس ترافیک/راهنمایی و رانندگی: عهده‌دار تنظیم ترافیک شهری بود. ۷. پلیس آتش‌نشانی: مسئول مقابله با حوادث بود. ۸. نیروهای ویژه پلیس: مسئول عملیات ویژه مقابله با حملات تروریستی بود. شمار این نیروها به ده‌هزار نفر می‌رسید که در دوران

صریح کشورهای غربی و پشتون میانه‌رو بود و این چیزی بود که برای برقراری امنیت و تأمین ثبات سیاسی کشور از نظر کشورهای حاضر در سیاست افغانستان (آمریکا و متحدانش) و سازمان ملل قابل‌ملاحظه بود ([Hassanzadeh, 2010, p. 121](#)). این دستاورد نیز با حمایت کشورهای خارجی قابل‌شناسایی است، اما نفس وجود فرایند دموکراتیک در یک جامعه جنگ‌زده و قبیلهمحور، خود دستاورد بزرگی تلقی می‌شود.

آزادی‌های دموکراتیک: یکی از نشانه‌های دموکراسی، وجود میزان بالایی از آزادی‌های مدنی در جامعه است. آزادی می‌تواند در ابعاد سیاسی، فکری، فرهنگی و اجتماعی تبلور یابد. به دلیل آنکه نظام دموکراتیک مبنی بر رضایت و انتخاب مردمی است، بسیار طبیعی است که مردم در زمینه‌های سیاسی، فکری، فرهنگی و اجتماعی خود، بدون فشار و محدودیت قانونی یا سیاسی مشارکت داشته باشند. نظام سیاسی افغانستان از این نظر تاکنون چندین مرحله را طی نموده و اکنون در وضعیت نسبتاً رضایت‌بخشی قرار دارد. ارزیابی کلی از این اصل چنین است که دموکراسی افغانستان نسبتاً به سیر خود رسیده، باوجود آنکه از نظر عملی نیز با مشکلات عدیده‌ای مواجه خواهد بود. البته بسیاری بر این باورند که این روند مرحله تکامل یافته دوره قبل (دهه دموکراسی ۱۹۶۱م) است که در فرایند زمان وضعیت بهتری یافته و از این نظر معتقدند: این وضعیت ریشه‌دار و قابل‌اطمینان خواهد بود، اما به نظر می‌رسد توجه به مشکلات خاص کنونی و وضعیت عمومی جامعه افغانستان، تردیدهای متعددی را نسبت به واقعی بودن این دموکراسی افغانستان آشکار می‌سازد ([Andishmand, 2014, p. 48](#)).

ناکامی‌های حامد کرزی در پیشبرد برنامه‌ها و دولت‌داری

در نگاهی کلی، حکومت‌داری در افغانستان به رهبری کرزی یک تجربه موفق نبوده و دلیل عمده آن در سطح کلان تحلیلی-تاریخی این است که نظام سیاسی جدید افغانستان برحسب یک تصادف تاریخی به میان آمد. نظام سیاسی پس از طالبان و رهبری آن، برنامه حساب‌شده ملی نبود. به زبان دیگر، حکومت تحت رهبری کرزی با یک دیدگاه مدون ملی با طرح‌های روشن درخصوص توسعه و امنیت افغانستان روی کار نیامد ([Harvi, 2017, p. 43](#)). از سوی دیگر، تلاش آمریکا برای بهره‌برداری سیاسی-امنیتی و نظامی از کمک‌های جهانی به افغانستان بود، درحالی‌که افغان‌ها انتظار داشتند کمک‌های جهانی در مسیر بازسازی و پیشرفت اقتصادی و اجتماعی کشور مورد استفاده قرار گیرد. ممانعت‌های آمریکا و دخالت کشورهای عضو ناتو در حکومت‌داری کرزی و حملات نظامی آمریکا به غیرنظامیان، فساد گسترده توسط مؤسسات خارجی و نهاد حکومتی و فقدان اندیشه ملی از دیگر چالش‌ها و عوامل ناکامی‌های دولت حامد کرزی بوده است.

فساد اداری و عدم شفافیت در پاسخگویی حکومت: رسانه‌های آزاد توانسته‌اند در گزارش‌دهی فساد نقش بازی کنند. ایجاد اداره‌های پاسخگو یکی از کارکردهای عمده حکومت‌داری است. حکومت‌داری تنها فرایند اعمال حاکمیت و اجرای خواست قدرت نیست، بلکه روند جلب اعتماد عمومی و بسیج حمایت از نظام‌های قانونی است. اهمیت دموکراسی به‌عنوان یک رویکرد نسبت به حکومت‌داری نیز از همین زاویه قابل‌درک است. مصاحبه‌ای که کرزی در سوم جدی (دی‌ماه) ۱۳۹۳ش در تلویزیون طلوع داشت، فساد اداری در افغانستان را به قراردادهای خارجی پیوند داده و از جامعه جهانی خواسته تا مانع گسترش فساد در قراردادهای خارجی شوند. کرزی گفت: فساد بزرگ امروز در قراردادهای و معاملاتی مربوط به خارجی‌هاست. در این قراردادهای تلاش می‌شود تا این قراردادها به بستگان مقام‌های

کرزی گفت: ما به تروریست‌ها حمله کرده‌ایم و تلفات غیرنظامی بسیار کم بوده است [...] ما در آینده کوشش می‌کنیم تا تلفات غیرنظامی را کاهش دهیم [...] اما اگر شما این موضوع را مطبوعاتی سازید، آمریکا بر کمک‌هایش تجدیدنظر خواهد کرد. (Spanta, 2016, pp. 243-246). کرزی این حادثه را با لحن تند مطبوعاتی کرد. این‌گونه رفتارهای خارجی‌ان باعث چالش‌های حکومت‌داری کرزی می‌شد و فاصله دولت و ملت را شکننده می‌کرد.

دخالت سفارت آمریکا و کشورهای عضو ناتو در امور حکومت‌داری: کرزی در آغاز از جمله افراد مورد اعتماد آمریکا بود و روابط دوستانه عمیقی داشت، اما در مسیر حکومت‌داری، از جمله دخالت‌های آمریکا در امور داخلی، او به شدت از کارشکنی‌های آمریکا و کشورهای عضو انتقاد می‌کرد. در ۲۰۰۵م صراراحمد مقبل، وزیر داخله افغانستان تعیین شد. سفرای ایالات متحده و انگلستان هرروز مراجعه می‌کردند، از ناتوانی وزیر و فساد در وزارت داخله شکایت کرده و خواهان انتصاب و استقرار یکی دیگر از وزرا به جای او بودند. وزیر خارجه انگلستان دیوید میلبنده آشکارا بر اینکه چه کسی وزیر داخله باشد، تأکید می‌کرد (Spanta, 2016, p. 220). سازمان ملل متحد در ۲۰۰۶م تصمیم گرفت توم کونیگز^۱ دیپلمات آلمانی را به‌عنوان نماینده ویژه سرمنشی آن سازمان در افغانستان مقرر کند. سفرای آمریکا و بریتانیا باهم به دفتر کرزی مراجعه کردند و از وی خواستند تا با استقرار توم کونیگز مخالفت کند. آنان به کرزی گفتند که او یک کمونیست و دشمن آمریکا است (Ershad, 2011, p. 34). در واقع، این دخالت‌ها که فقط یک نمونه کوچک آن بیان شد، پایه‌های اصلاحات کرزی را سست و بی‌بنیاد می‌ساخت و سبب سوءظن میان دستگاه حکومتی شده و حکومت‌داری را به چالش می‌کشاند.

دولتی داده شوند. پژوهشی که در ۲۰۱۰م توسط واحد ارزیابی کمک‌ها در برخی از اداره‌ها انجام شد، نشان می‌دهد نهادهای دولتی و مؤسسات یاری‌رسان، هردو در فساد غرق هستند. انواع رشوه به تعداد زیادی خدمات دولتی به شمول محاکم پرداخت می‌گردد. به‌طور مثال، فساد اداری در اداره‌های پلیس ۱۰٪، در گمرک‌ها و اداره‌های مالی ۶٪، در اداره‌های شناسنامه و گذرنامه ۷٪، در اداره‌های برق و ترانسپورت ۵٪ و در تحصیلات تکمیلی ۴٪ ثبت شده است (Harvi, 2017, p. 43).

تلفات غیرنظامیان توسط اعمال خارجی: اگرچه بر اساس گزارش‌های سازمان ملل متحد و دیگر ناظران، بیشترین تلفات غیرنظامیان ناشی از حملات گروه‌های مسلح مخالف دولت بوده، اما نیروهای دولتی و نظامیان بین‌المللی نیز مسئول بخشی از این تلفات بوده‌اند. گزارش سازمان ملل متحد از تلفات غیرنظامیان نشان می‌دهد که تنها در ۲۰۱۳م، نزدیک به سه هزار غیرنظامی در جریان خشونت‌ها در افغانستان کشته و بیش از پنج و نیم هزار نفر دیگر زخمی شدند (Shahrani, 2009, p. 31). نیروهای ایالت متحده آمریکا در ۲۲ اوت ۲۰۰۹م، یک محفل عروسی را در شهرستان سبزوار، استان هرات بمباران کردند. در نتیجه این بمباران، نزدیک به ۱۲۰ تن از افراد غیرنظامی کشته شدند. ارتش ایالات متحده در اعلامیه‌ای بیان داشت: افغان‌ها در جست‌وجوی مولوی عبدالعزیز رهبر محلی طالبان تقاضای کمک هوایی کرده و در نتیجه بمباران، بیش از سی تن از افراد طالبان و هفت تن افراد غیرنظامی کشته شده‌اند. آمریکایی‌ها در بمباران این روستا آشکارا از موازین بشری جنگی تخطی کرده بودند. زمانی که حامد کرزی می‌خواست این حادثه را مطبوعاتی سازد و اعلامیه‌ای صادر کند، خانم کوندالیزاریس از طریق تیلیفون با آقای کرزی وصل شد به

1. David Miliband

2. Tom Konigs

فقدان اندیشه ملی: در افغانستان همیشه نوعی تنش در روابط جامعه و دولت حاکم بود. تنش‌ها میان دولت و ملت خود منشأ بزرگ‌ترین ضعف و آسیب‌پذیری است. در این کشور، ایده ملی ضعیف و بسیار محدود و متعاقباً دولت در افغانستان فاقد پایگاه اجتماعی گسترده است. بر اساس نظریه بوازن، دولت در افغانستان بدون بنیاد است. او می‌نویسد: «اگر ایده دولت در اذهان مردم به‌خوبی جای نگرفته باشد، دولت اساس مطمئن نخواهد داشت. اگر ایده دولت ضعیف باشد و یا به‌صورت ضعیفی در داخل جامعه جای گرفته باشد و حتی اگر قوی باشد، ولی مخالفان داشته باشد، عقاید موجود امکان رقابت با یکدیگر را یافته و بنیاد سیاسی دولت حالت شکننده پیدا می‌کند» (Normohammadi, 2019, p. 186). مشکل اساسی که در طول تاریخ اذهان عامه مردم افغانستان را در مقابل دولت‌ها تحریک نموده، بی‌سوادی، درس عبرت نگرفتن از رویدادهای تاریخی، متأثر شدن از ایدئولوژی مذهبی و دخالت کشورهای منطقه بوده است. از اینکه دولت‌گریزی با حمایت آمریکا و کشورهای ناتو در افغانستان بنیان گذاشته شده بود، از همان آغاز تعدادی بر اساس عقاید ایدئولوژیک از حکومت فاصله گرفتند. در واقع، ظهور و تکوین بنیادگرایی در افغانستان پس از سقوط آخرین دولت کمونیستی و روی کار آمدن مجاهدان به وجود آمد (Shafiei, 2008, p. 34).

ایالات متحده آمریکا و متحدان این کشور با شعار دولت‌سازی، استقرار حقوق بشر و حمایت از زنان و غیره وارد افغانستان شدند. جلسات بن اول و دوم، زمینه را برای شکل‌گیری دولت-ملت فراهم کرد و چهار گروه نسبتاً متعارض با فشار عناصر خارجی به یک توافق کلی برای تشکیل یک دولت مدرن دست یافتند. برگزاری انتخابات، رعایت حقوق اساسی زنان و اقلیت‌ها، مشارکت سیاسی اقوام، تصویب قانون اساسی جدید، تشکیل پارلمان

منتخب، فعالیت احزاب سیاسی، شکل‌گیری جامعه مدنی، حمایت از آزادی بیان و دیگر موارد مشابه، از مهم‌ترین گام‌ها به سوی ملت‌سازی شناخته می‌شد (Harvi, 2017, p. 40). این جنبش بزرگ برای ملت‌سازی نیز با وجود پیشرفت‌ها، با موانع و چالش‌های جدی مواجه شد و عملاً در فاز جامعه‌پذیری، ساختارمندی و نهادینگی پیش نرفت. انتخابات مملو از تقلب، کنار زدن اقوام از ساختار سیاسی، پروژه‌ای شدن جامعه مدنی، احزاب سیاسی و رسانه‌ها و نیز دست نیافتن به نمادها و منافع ملی، آهنگ ملت‌سازی را کند ساخته و در اوت ۲۰۲۱م و با سقوط جمهوری و روی کار آمدن مجدد نظام طالبان، بساط ملت‌سازی و دولت ملی جمع گردید و افغانستان عملاً وارد فازی در جبهه مقابل ملت‌سازی قرار گرفت. شکست‌ها و ناکامی‌ها در فرایند ملت‌سازی یا به تعبیر دیگر دولت-ملت‌سازی، این کشور را در ورطه‌ای از بحران‌ها ننگه‌داشته و در صدسال اخیر، در هیچ عرصه‌ای پیشرفت و توسعه آنچنانی نداشته است. تداوم جنگ‌ها و منازعات قومی، فقر و بیکاری، استبداد سیاسی، مهاجرت و آوارگی، قرار گرفتن این کشور در انتهای رتبه‌بندی‌های توسعه‌یافتگی، نشاط، امید و غیره و قرارگرفتن نام این کشور در صدر خطرناک‌ترین، بی‌ثبات‌ترین و بحرانی‌ترین کشورهای دنیا نیز به‌صورت مستقیم یا غیرمستقیم از پیامدهای نداشتن دولت مدرن یا عدم موفقیت در ملت‌سازی دانسته می‌شود. رابطه شرایط و اوضاع فعلی و گذشته افغانستان با ساختار قومی-قبیله‌ای و عدم موفقیت در فرایند ملت‌سازی، مثبت و معنادار است و این رابطه علت و معلولی در تاریخ کشورهای دیگر نیز قابل‌شناسایی است (Spanta, 2016, p. 241).

نتیجه‌گیری

حکومت جدید بر اساس تصمیم آمریکا با توافق کشورهای ذی‌مدخل در قضیه افغانستان و کنار آمدن برخی سازمان‌ها و نظام‌های جهادی که نقش اساسی در جنگ‌های سه دهه

۵. واکاوی عوامل شکست دولت‌داری مدرن در افغانستان به یک گفتمان علمی-پژوهشی و تاریخ تحلیلی تبدیل گردد.

Reference

- Abdolghafor, A. (2003). *How Afghanistan's National Identity Is*. Tehran: Irfan Publications. (In Persian)
- Abizh, W. (2005). *Afghanistan, the Model of American Democracy, from the Imposition of Terrorism to the Export of Democracy*. Kabul: Afghanistan Darul-Nasher Publishing House. (In Persian)
- Amiri, J. (2010). *The Fate of Democracy in Afghanistan*. Kabul: Saeed Publications. (In Persian)
- Andishmand, M. A. (2016). *Nation-State Building in Afghanistan*. Kabul: Saeed Publications. (In Persian)
- Ansari, Kh. B. A. (2002). *Afghanistan in Oil Fire (3rd Ed.)*. Peshawar: Maiwand Publications. (In Persian)
- Ayubi, S. A. (2009). *Who is a Journalist? What is Journalism?* Kabul: Maiwand Publications. (In Persian)
- Bakhtiari, M. Q. (2005). *The Roots of the Crisis and the Way of Political Development in Afghanistan*. Kabul: Noor Publications Research Institute. (In Persian)
- Bahoosh, M. and Zanganeh, P. (2017). Explaining the Crisis Process between the United States and Afghanistan after the Cold War. *Iranian Research Letter of International Politics*, 6(1), 27–52. https://irlip.um.ac.ir/article_29085.html
- Douglas, S., & Madhi, A. (2011). *Local Governance in Afghanistan, From the Bottom Up*. Afghanistan Research and Evaluation Unit. (In English & Persian)
- Emami, H. E. (2007). *Afghanistan and the Rise of the Taliban*. Tehran: Shab Publications. (In Persian)
- Ershad, Z. H. (2011). *America's Strategy in Afghanistan after the Taliban*. Tak Publications. (In Persian)
- Fanous, A. A. (2019). *Media Freedom in Opinion and Practice*. Kabul: Azam Publications. (In Persian)
- Firozi, S. M., Yousufi, F., Afzali, N. A., & Basharat Rahamani, M. B. (2023). Socio-cultural Contexts of Order and Security in Afghanistan. *The Fundamental and Applied Studies of the Islamic World*, 5(1), 105–128. https://journal.iiwfs.com/article_172903_en.html. (In Persian with English abstract)

اخیر کشور داشتند، ایجاد و جهت قانونی جلوه دادن حکومت جدید خودساخته، کنفرانس بین‌المللی را طبق خواست دولت‌ها که در منطقه منافع داشتند، بدون حضور و یا موافقت تمام سازمان‌ها، احزاب و گروه‌های افغانی و رعایت اکثریت اعضای حاضر در جلسه شهر بن آلمان (۲۷ نوامبر- ۸ دسامبر ۲۰۰۱) حامد کرزی را به‌عنوان رئیس دولت موقت افغانستان تعیین نمودند. حکومت سیزده‌ساله حامد کرزی تغییرات شگرفی در بخش‌های نظامی، آموزشی، حقوق بشر، دموکراسی، آزادی بیان، آزادی رسانه‌ها، تکنولوژی دانشی (اطلاعاتی) و مخابرات و نیز حقوق زنان به وجود آورد. آزادی بیان و رسانه‌ها همواره یکی از بزرگ‌ترین دستاوردهای حکومت حامد کرزی یاد می‌شود. در نگاهی کلی، حکومت‌داری در افغانستان به رهبری کرزی یک تجربه موفق نبود و دلیل عمده آن تلاش آمریکا برای بهره‌برداری سیاسی-امنیتی و نظامی از کمک‌های جهانی به افغانستان بود، درحالی‌که افغان‌ها انتظار داشتند کمک‌های جهانی در مسیر بازسازی و پیشرفت اقتصادی و اجتماعی کشور مورد استفاده قرار گیرد. همچنین، مانع‌تراشی‌های آمریکا و دخالت کشورهای عضو ناتو در حکومت‌داری کرزی و حملات نظامی آمریکا به غیرنظامیان، فساد گسترده توسط مؤسسات خارجی و نهاد حکومتی و فقدان اندیشه ملی از دیگر چالش‌ها و عوامل ناکامی حکومت حامد کرزی بود. در پایان پیشنهادهایی ارائه می‌شود: ۱. حاکمان فعلی می‌بایست از تجارب تلخ و شیرین دولت کرزی برای بهبود شرایط جامعه استفاده نمایند. ۲. دستاوردها و ناکامی‌های دولت‌های گذشته بدون حب و بغض شخصی تحلیل و از آن‌ها عبرت گرفته شود. ۳. نقاط قوت و ضعف دولت‌داری مدرن و متکی به حمایت‌های خارجی شناسایی و معرفی گردد. ۴. تاریخ‌نگاران و پژوهشگران می‌بایست به جنبه‌های تحلیلی (روابط بین متغیرها) حوادث گذشته اهتمام ورزند.

- Afghanistan. *World Politics*, 3(3), 37–63. (In Persian).
- Shahrani, N. (2009). Afghanistan's Alternatives for Peace, Governance and Development: Turning Nationals into Citizens and Rulers into Servants of the People. *Today's Politics Magazine*, 5(23). (In Persian).
- Shafiei, N. (2008). Reproducing Power in Afghanistan: Explaining the Taliban's Rise to Power. *Central Eurasian Studies Quarterly*, 2(4). https://jcep.ut.ac.ir/article_20465.html. (In Persian with English abstract)
- Sharifi, M. (2016). *America's Role in the Middle East Crises*. Tehran: Farhang. (In Persian).
- Shafiee, N. (2023). Strategic Issues and Trends in Afghanistan. *Middle East Studies*, 29(4), 98–110. (In Persian).
- Spanta, R. D. (2016). Afghanistan's politics: A narrative from within. Kabul: Afghan Institute for Strategic Studies.
- Yavari, A. A. (2018). Management in the Ownership of the Press in Afghanistan. *Media Magazine*, 18(2). (In Persian)
- Zare Shahabadi, A., & Firozi, S. M. (2022). The Effective Social Factors of Tendency to Drugs among the Youth of Kabul City. *Ferdowsi University of Mashhad Journal of Social Sciences*, 19(1), 134–109. https://social.um.ac.ir/article_42560.html (In Persian with English abstract).
- Firozi, S. M., Zare Shahabadi, A., & Emamalizadeh, H. (2022). Analyzing the Contexts and Foundations of the Erosion of Social Hope in Afghanistan. *Journal of Political Sociology of Islamic World*, 10(21), 349–374. https://iws.shahed.ac.ir/article_4212.html (in Persian with English abstract).
- Hassanzadeh, Z. (2010). *Studying the Influence of the Taliban on the State-Nation-Building in Afghanistan*. Tehran: Afsun Publications. (In Persian)
- Hashemi, S. H. (2022). A Historical Approach to Identifying the Factors of Crisis and Political Disorder in Contemporary Afghanistan. *Ma'rifat Farhangi Ejtemai (Cultural and Social Knowledge)*, 13(1), 53. (In Persian).
- Harvi, A. (2017). Nation building process in Afghanistan. *Saudi Journal of Humanities and Social Sciences*, 2(5), 38–45.
- Jennifer, M. (2016). *Local Governance in Afghanistan*. United States Institute of Peace.
- Karwal, M. I. (2004). *Bitter and Inspiring Lessons of Afghanistan (3rd ed.)*. Kabul: Maiwand Publications. (In Persian).
- Khatibi, A. I. (2019). *Media and Globalization of Culture*. Kabul: Saeed Publications. (In Persian).
- Mahboubi, G. A. (2013). Foreign military presence in Afghanistan and the spread of extremism in Pakistan. Kabul: Center for Strategic and Regional Studies.. (In Persian).
- Mobarez, A. H. (2011). *Analysis of Afghanistan's Foreign Policy from Ahmad Shah Babai Durrani to Hamid Karzai (1st Ed.)*. Kabul: Saeed Publications. (In Persian).
- Normohammadi, M. (2019). State–society relations and fragile foundations of government in Afghanistan.
- Rahimi, M. S. (2011). *Afghanistan Geopolitics*. Kabul: Maiwand Publications. (In Persian).
- Rasoul, S. (2004). *A Look at the Reign of Amani (3rd Ed.)*. Kabul: Maiwand Publications. (In Persian).
- Rezaei, N., & Ali, A. (2013). *Autopsy of Afghanistan Crisis*. Kabul: Today's Afghanistan Publishing Center - Meiotic Institute. (In Persian).
- Sajjadi, S. A. Q. (2001). *Sociology of Afghanistan*. Qom: Qom Book Publishing House. (In Persian).
- Sardarnia, K., & Hooseini, S. M. (2014). Social Challenges of Modern State-Building in